

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Науковий журнал

Виходить 18 разів на рік

Заснований у березні 1997 року

№ 15 (348). 2015

Черкаси – 2015

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач – Черкаський
національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009

Матеріали «Вісника» присвячені актуальним психолого-педагогічним, соціокультурним та соціально-економічним проблемам вищої і середньої школи й післядипломної освіти. У публікаціях досліджуються: різні аспекти професійної освіти; проблеми організації навчання та виховання студентської та учнівської молоді; формування компетентності фахівця; проблеми освітнього менеджменту; аналізується міжнародний і вітчизняний досвід професійної підготовки.

Наукові статті збірника рекомендовані викладачам вищої школи, аспірантам, студентам, вчителям, а також усім, хто цікавиться психолого-педагогічною та соціально-економічною проблематикою професійної освіти.

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 28 квітня 2015 року (наказ МОН України від 12 травня 2015 р. № 528) журнал включено до переліку наукових фахових видань зі спеціальності «Педагогічні науки».

Випуск № 15 (348) наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія педагогічні науки рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 6 від 12.02.2015 року).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновник: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського) та Реферативним журналом Всеросійського інституту наукової і технічної інформації РАН (ВІНІТІ РАН).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Босчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корovenko С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк С.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архитова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головіна Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земляніна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Лышенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мязуєва Л.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Гнезділова К.М., д.пед.н., доц. (відповідальний редактор напрямку «Методика навчання»); Сердюк З.О., к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Методика навчання»); Шпак В.П., д.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Управління освітою»); Михальчук О.О., к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Управління освітою»); Біда О.А., д.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Теорія та історія педагогіки»); Кучай Т.П., к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); Архитова С.П., к.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Соціальна педагогіка»); Майборода Г.Я., к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Соціальна педагогіка»); Данилюк С.С., д.пед.н., доц. (відповідальний редактор напрямку «Професійна освіта»); Лодатко Є.О., д.пед.н., проф. (відповідальний секретар напрямку «Професійна освіта»); Акуленко І.А., д.пед.н., проф.; Бурда М.І., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Вовк О.І., д.пед.н., доц.; Грабовий А.К., к.пед.н., доц.; Градовський А.В., д.пед.н., проф.; Гриценко В.Г., к.пед.н., доц.; Демченко О.Г., к.ф.-м.н., доц.; Десятков Т.М., д.пед.н., проф.; Дмитріна Каменова, проф. (Болгарія); Євтух М.Б., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Каська А.Й., д.пед.н., проф.; Кондрашова Л.В., д.пед.н., проф.; Король В.М., к.пед.н., проф.; Крилова Т.В., д.пед.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Луценко Гр.В., д.пед.н., доц.; Мельников О.І., д.пед.н., проф. (Білорусь); Мілушев В.Б., доктор, проф. (Болгарія); Ничкало Н.Г., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Остапенко Н.М., д.пед.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Семеріков С.О., д.пед.н., проф.; Симоненко Т.В., д.пед.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту. Тел. (0472) 33-10-96

ЗМІСТ

Бабельчук О.І. Актуальні проблеми керівних кадрів у галузі освіти в періодичній пресі у 20–30 рр. ХХ століття.....	3
Благуи Н.М. Управління якістю діяльності загальноосвітнього навчального закладу у контексті модернізації освіти	7
Боярська-Хоменко А.В. Математична освіта в Україні у Х–ХVІ століттях.....	12
Будко А.В. Різноманітні підходи до питання становлення сучасної системи оцінювання навчальних досягнень американських студентів.....	17
Глушнич В.В. Проблематика сімейного виховання в педагогіці США	21
Гулько П.М. Інновації щодо оцінки та контролю процесу фізичного виховання в умовах ВНЗ I-II рівня акредитації	28
Єфімов Д.В. Про перше ремісничє училище України.....	35
Касьян Т.К. Роль земства в соціокультурному розвитку і освіті Катеринославщини во второй половині ХІХ на початку ХХ вв.....	44
Коваленко С.О. Теоретичний аналіз проблеми формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці з позиції аксіологічного підходу.....	52
Кондрашов М.М. Управління процесом професійної позиції на основі подієво-ситуаційного підходу до фахової підготовки майбутніх учителів.....	58
Лаврусевич Н.О. Щоб знайти себе в суспільстві та всесвіті: ідеї національного виховання професора Ніли Волошиної та потреби сьогодення крізь призму навчальних програм.....	66
Латуша Н.В. Наукові підходи до формування чинників професійної мобільності студентів ВНЗ.....	72
Моцар М.М. Вплив Інтернет-форм навчання на формування полікультурної компетентності майбутніх викладачів.....	80
Поліщук Р.В. Григорій Ващенко і проблема педагогічного досвіду: кілька загальних зауваг.....	86
Сапожников С.В. Вища педагогічна освіта Республіки Болгарії у світлі сучасних євроінтеграційних процесів	89
Суласва Н.В. Неформальна мистецька освіта за кордоном.....	96
Ткаченко О.М. Формування етнопедагогічної компетентності майбутніх викладачів педагогіки.....	103

8. Pedashevsk N.M. Vykorystannia innovatsii v orhanizatsii kontroliu znan maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv z fizychnoho vykhovannia : [Electronic resource] / N. M.Pedashevsk N. M. // VUZLIB. – Access mode : <http://vuzlib.com/content/view/347/84/>.

Надійшла до редакції 15.04.2015.
Прийнята до публікації 22.04.2015.

***Анотація.** Гулько П.М. Інновації щодо оцінки та контролю процесу фізичного виховання в умовах ВНЗ I-II рівня акредитації. Розглядаються можливості використання інноваційних технологій для оцінки та контролю фізичного розвитку та фізичної підготовленості юнаків і дівчаток в умовах сучасного ВНЗ I-II рівня акредитації. Визначено та введено в систему занять окремі інноваційні підходи, які можуть значно підвищити ефективність процесу фізичного виховання студентської молоді.*

***Ключові слова:** здоров'я, студенти, коледж, оцінка, фізичне виховання, фізичне розвиток, фізична підготовленість.*

***Summary.** Gunko P.M. Innovations in relation to an estimation and control of process of physical education in terms institution of higher learning of I-II level of accreditation. Possibilities of the use of innovative technologies are examined for an estimation and control of physical development and physical preparedness of youths and girls in the conditions of modern institution of higher learning of I-II of level of accreditation. The organizationally-administrative model of complex estimation of knowledge, abilities and skills of students is worked out in the context of research. Methodology of determination of level of physical preparedness of youths and girls of student age is improved. The differentiated credit-module system is entered depending on the medical group of youths and girls. On scores research certain and inculcated in the system of employments separate innovative approaches that can considerably promote efficiency of process of physical education of student young people. Such, to our opinion, can be: introduction of organizationally-administrative model of complex estimation of process of physical education of students, improvement of scale of evaluation of test tests of motive capabilities of youths and girls and input of new methodology of estimation of level of physical preparedness, application of test tasks for the estimation of theoretical knowledge from discipline, input of the ball-rating system of estimation of educational achievement, establishment rating physical development and physical preparedness student, academic group and college, use computer technology in the process of physical education.*

***Keywords:** health, students, college, estimation, physical education, physical development, physical preparedness.*

УДК 377 + 37.09

Єфімов Д.В.

ПРО ПЕРШЕ РЕМІСНИЧЕ УЧИЛИЩЕ УКРАЇНИ

У статті вперше досліджується діяльність першого ремісничого училища в Бахмуті Катеринославської губернії як першого навчального закладу цього типу в Україні і Росії.

***Ключові слова:** учень, майстер, викладач, практикант, інспектор.*

Постановка проблеми. Набута сьогодні в Україні складна ситуація з підготовкою висококваліфікованих кадрів, робітників і технічних професій, занепад, який існував в часи радянської влади професійно-технічних училищ, потребують переосмислення та використання досвіду функціонування ремісничих училищ в Україні і Росії в кінці ХІХ – на початку ХХ століть.

Бізнес в Україні мало зацікавлений у підготовці кадрів для виробничих потужностей рудників, електростанцій, металургійних і машинобудівних заводів, гірничодобувної промисловості. Фактично зруйнована система планування і

розміщення держзамовлень на висококваліфікованих робітників, оскільки бізнес не виступає замовником.

Тому професійно-педагогічне співтовариство має звернути свою увагу на вивчення, аналіз та використання досвіду перших ремісничих училищ в Україні відповідно до вимог часу.

При підготовці дослідження використовувалися друковані видання Бахмутської міської Думи, повітової земської управи, архівні матеріали Дніпропетровського, Одеського архівів, Російський державний історичний архів – РДІА (Петербург).

Вклад основного матеріалу. У 1890 р. керівник повітового дворянства А.А. Карпов звернувся до міністра державних маєтностей про відкриття середнього гірничозаводського промислового училища «... для развития горнозаводской промышленности в крае». Управа направила перелік вугільних, соляних копалень, заводів, гірничого виробництва Бахмутського повіту [1].

Одночасно, міністру народної освіти, голова Бахмута В.І. Першин писав, що «местность около Бахмута изобилует разнообразными минеральными богатствами (соль, каменный уголь, кинноварь, железная, медная, серебряно-оловянная руда)».

Багато рудників і заводів «находятся в заведовании людей, которые не получили никакой научной подготовки», которая создает угрозу «скизны самих рудников».

На думку В.І. Першина, вирішити багато проблем могли б керівники зі спеціальною технічною освітою. Аналогічний лист-клопотання про відкриття училища В.І. Першин, А.І. Горяїнов, М.Р. Степанов 13 березня 1891 р. надіслали директору народних училищ Катеринославської губернії [2].

Земський землемір І.П. Ільїн зазначав, що «Бахмутский уезд и его окрестности принадлежат к степному пространству и имеют достаточно развитое сельское хозяйство и скотоводство, но хозяйство из-за отсутствия специалистов велось плохо, из года в год, из поколения в поколение» [3].

За розпорядженням міністра народної освіти графа І.Д. Делянова було утворено Особливу раду при керівникові Відділом промислових училищ на чолі з таємним радником І.А. Аноповим [4].

Особлива рада таємного радника І.А. Анопова та урядового чиновника Мінфіну дійсного статського радника Григор'єва вела журнал, у якому ми можемо знайти відомості про характер обговорення питання про відкриття училищ. На нараді вирішували, чи будувати училища з цегли або дерева, одне або двоповерхове, чи мати майстерні і, навіть, де і скільки розмістити клозетів.

Нарада дійшла висновку, що «в Бахмуте при местных условиях не представляется возможным строить деревянные сооружения, открытие здесь училища вызывается настоятельной необходимостью».

Бахмутській міській Думі було наказано «приступить к строительству здания ремесленного училища весной (1895 г.), чтобы открыть к 1 июля 1896 г.» [4]. Але до встановленого терміну було побудовано тільки училище в Бахмуті й у цьому чимала заслуга В.І. Першина.

1 липня 1896р. училище було відкрито [5; 6]. Будівля училища було з червоної цегли, двоповерхова, з оригінальною архітектурою. До основної будівлі було прибудовано дві одноповерхових будівлі – майстерні.

Генеральним підрядником ремісничого училища був Бахмутський купець Н.В. Моїсеєв, який виявився не досвідченим в будівельній справі та нечистим на руку. Для контролю над ходом будівництва училища, Дума утворила Будівельний комітет. Голова та члени цього комітету вели два зошити витрат і актів. Після завершення будівництва було виявлено величезну кількість недоробок, дефектів і відвертої крадіжки грошей.

Під час будівництва член будівельної комісії, майбутній директор-інспектор П.А. Жилов та інженер Карл Квельмс, звертали увагу в своїх листах Катеринославському губернатору на численні відхилення від проекту купця Н.В. Моїсеєва. Неуважність до цієї проблеми в губернії позначилася на контролі над ходом будівництва ремісничого училища [8; 9].

У грудні 1898 р. віце-губернатор А.В. Михайлов зазначав, що «ремесленное училище, только построенное за казенный счет в Бахмуте и уже занято учениками, вряд ли может быть признано прочным и достаточно пригодным для своего назначения».

Молодший ревізор Катеринославського казначейства Г. Полтавченко в акті в листопаді 1897 р. виявив, що «стены в пол-кирпича вместо положенных по смете в один кирпич вряд ли будут крепкие при воздействии парового котла и машин».

Була утворена комісія з перевірки будівлі училища на чолі з губернським інженером статським радником З. Харманським у складі Л. Бродницького, О. Фейгіна, молодшого інженера А. Міклошевського, А. Аршеневського, справника повіту В. Мельникова, міського архітектора Е. Любімова [8; 9].

Комісія протягом двох місяців працювала і виявила численні порушення і відступи від проекту. Всі фундаменти і стіни одноповерхової будівлі були виконані не з Дружківської цегли, а з буттового каменю. Причому, Н.В. Моїсеєв чомусь купував камінь по 14 рублів за 1 м³ як і цеглу (крадіжка). Самовільно підрядник змінив 18 голландських печей на центральне опалення з калориферами з двома котельнями. Попечитель навчального округу і міністерство дозволу не давали. На суму більше 15 тисяч рублів були відсутні акти, документи про придбання матеріалів та виконання робіт. Це був факт безперечної крадіжки підрядником, але покарання ніхто не поніс і гроші в міську казну не повернули [6].

Піклувальник Одеського навчального округу визнав роботи задовільними, але акт про це зник. Взяті проби розчину кладки стін училища були відправлені на аналіз в Інститут інженерів шляхів сполучення, але результат експертизи так до Бахмута і не дійшов [6].

Спеціалізована комісія в 1899 р., організована управлінням Катеринославської губернії після огляду будівлі, визнала її неміцною, а стіни – небезпечними, беручи до уваги результати хімічних аналізів розчинів для кладки будівлі училища. Архітектор Д.С. Мазиров доповів, що він оглядав училище кілька разів у 1897–1898 рр. Він запевняв, що будівля була збудована міцно і може бути визнана стійкою, але не заперечував, що розчин дійсно був незадовільний і не відповідав вимогам. У 1898 році при огляді будівлі керуючим промислових училищ радником І.А. Аноповим архітектор Д.С. Мазиров «ударял несколько раз по стенам большим кузнечным молотом и стены оказались вполне устойчивыми» [7].

На нараді 28 липня 1899 р. під головуванням піклувальника, на якому були присутні окружний інспектор В.І. Філоматітський, окружний архітектор Д.С. Мазиров, статський радник Г.З. Рябков, окружний юрист-консультант Л.М. Генікес обговорювалося питання про якість споруди Бахмутського ремісничого училища.

Піклувальник стверджував, що «даже плохой химический состав раствора не может пересилить тот факт, что здание находилось в отличном состоянии и за два года после его постройки отсутствовали какие либо объективные данные, которые указывали на непрочность здания», «в виду противоречий между положением о растворах и имеющихся фактов и мнений, просил строительную комиссию осмотреть все здание и донести, если ли где то трещины или повреждения, и если они найдутся то дать архитектору Д.Е. Мазирову возможность их исправить, если проверка строительной комиссии будет положительным, то они готовы представить все это на усмотрение Министерства народного просвещения и произвести осмотр здания и дать

окончательное заключение о его прочности, с чем согласились все члены совещания»[8].

24 жовтня 1897 р. головою Опікунської Ради став міський Голова В.І. Першин.

Училище мало 36 приміщень. Земельну ділянку розміром 2600 сажнів Думою була передана у власність училища. В училищі були квартира директора-інспектора П.А. Жирова, 3 класних кімнати, малювальна кімната, слюсарний клас, ливарна майстерня, машинна, кузня. Загальна вартість обладнання – 14 тис. руб. На утримання училища у перший рік було відпущено 10 568 руб., на придбання обладнання – 9 023 руб. Загальне фінансування училища здійснювало Міністерство освіти (11 379 руб.), з бюджету міської Думи (1 000 руб.), від навчального округу (100 руб.), плата за навчання (550 руб.), від доходів за замовлення і від продажу робіт учнів [8; 9].

У перший рік навчання в училищі було в столярно-токарному відділенні 7 учнів (з них 2 практиканта), в слюсарному відділенні – 44 учні (з них 2 практиканта). Заняття в училищі проходили по шестиденці, з 8 до 12 години – уроки в класах, з 12.30 до 17.00 – практичні заняття в майстернях. З 1 по 15 червня кожного року була практика в майстернях училища та на підприємствах Бахмута. Навчальний рік тривав з 1 вересня по 30 травня. Плата за навчання становила 10 руб. на рік, але 1/7 частина учнів вчилися безкоштовно через бідність [8; 9].

Навчальне навантаження ремісничого училища складалася з щотижневих годин фізики, арифметики, нарисної геометрії, чистописання, російської мови, літератури, фізики, основ технології обробки дерева і металу, досить багато годин малювання та співів. Навчальна програма і плани були зразковими, зміни та доповнення до них вносили викладачі [7; 9].

Підручниками для викладання предметів слугували: із Закону Божого – підручник Соколова, з російської мови – «Етимологія і синтаксис» А.І. Кирпичникова, «Рідна мова» Б. Соколова, з арифметики і лічби – «Завдання» А.Ф. Малініна, «Арифметика» Б.І. Голубова, «Фабричний курс лічби» В.С. Плотникова, «Геометрія» Л. Вулліха, «Фізика для міських училищ» А.Ф. Малініна.

В училищі існувала багата бібліотека. Якщо в 1896 році у бібліотеці було книг технічного змісту – 53, посібників і підручників для учнів – 286, у кабінеті креслення, малювання й технологій – 101 книга, то у 1902 р. році книг технічного і технологічного змісту було – 171, підручників і посібників для учнів – 378, періодичних видань газет і журналів – 64, посібників з краснопису – 33. У кабінеті креслення і малювання було 217 посібників, таблиць, альбомів.

Вже на час відкриття училища інспектор П.А. Жиров ставив перед керівництвом питання про необхідність обладнати фізичний кабінет [9]. Щорічно на придбання приладів виділялося від 500 до 1 000 руб. У 1901 році Міністерство Народної освіти виділило 2 тис. руб. на дообладнання фізичного кабінету. Сам інспектор пожертвував найбільшою кімнатою своєї невеликої квартири для використання її з навчальною метою. У фізичному кабінеті налічувалося 192 прилади та наочних посібників, серед яких чимало таких, про які багато нинішніх вчителів мало що й знають. Фізичний кабінет мав лабораторію [10].

Гуртожитку та пансіону в училищі не було. Іногородні вчилися за плату від 6 до 10 руб. на рік, проживали у будинках бездітних городян і бідняків.

З моменту відкриття і до Лютневої революції директором був Петро Афанасійович Жиров, який викладав арифметику, геометрію, лічбу, фізику. Мав тиждень навантаження 12 годин. За багаторічну працю в училищі був нагороджений орденами св. Станіслава і Анни. Ймовірно, користувався великим авторитетом у губернському правлінні, оскільки в 1902 році очолював комісію з прийому нових будівель механіко-технічного училища в Маріуполі і середньотехнічного училища в

Олександрівці. Також П.А. Жиров був членом Ради училищ повіту, активним громадським діячем – одним із засновників Бахмутського музично-драматичного товариства, учасником самодіяльних спектаклів у Народному Домі.

В обов'язки інспектора училища входило відвідування уроків інших вчителів. У звіті за 1901–1902 рр. П.А. Жиров зазначає, що відвідував уроки креслення і російської мови, робив зауваження про відступи від програм, на педагогі «разбирались наиболее подходящие для ремесленных училищ методы и способы преподавания». В училищі з ініціативи вчителя фізики більш докладно вивчали машини зі змінним тиском пари, пристрій паровоза – для майбутніх помічників машиністів. Детальніше вивчали динамо-машини, методи вимірювання одиниць струму – для майбутніх машиністів електростанцій і підйомних машин шахт. При вивченні арифметики завдання становили на розрахунок складу розчинів для майбутніх працівників солеварних і содових заводів Бахмутського повіту. П.А. Жиров, як викладач математики, здійснював «зв'язок викладання з життям» (віяння 50-х років ХХ століття).

П.А. Жирова як прекрасного педагога і керівника, громадського діяча Бахмута були задрісники і недоброзичливці на найвищому міському рівні. В.І. Першин і А.А. Карпов поширювали чутки про місту про особу П.А. Жирова, щоб «вызвать негатив и неприятные инциденты в жизни училища».

У листуванні з директором народних училищ Катеринославської губернії інспектор П. А. Жиров «в виду серьезности обвинений в его сторону, считал свои долги изложить обстоятельства и причины, породивших слухи». П.А. Жиров стверджував, що «за завтраком у городского головы В.Першина, на котором присутствовали представитель земской управы А. Карпов директор народных училищ, были обвинения в сторону инспектора П. Жирова. А. Карпов и В. Першин имеют с ним личные счета по поводу постройки Бахмутского ремесленного училища. История этой постройки породила к нему крайнее озлобление, как главному виновнику выявленных дефектов и недостатков постройки. Озлобление затем было усилено столкновениями при постройке народной аудитории, постройке каменной ограды по периметру училища. Особая ненависть была со стороны В. Першина». П. Жиров стверджував, що «ненависть проявлялась не только лично к нему, а и была направлена против интересов ремесленного училища», однак «преподавательский состав училища, никогда не жаловался и не сообщал ему плохих вестей про их образ жизни в училище» [7].

П.А. Жиров зазначав, що «господа А.А. Карпов и В.І. Першин не имеют никакой связи с ремесленным училищем, вышли из состава членов Попечительного совета, выход сопровождался письменным заявлением В.І. Першина, что он обижен» [9]. Він стверджував, що «правильное суждение о жизни училища и его сотрудниках может дать только Попечительный совет этого училища, члены которого живут в г. Бахмут и имеют постоянный контакт с ремесленным училищем».

Після виходу з Опікунської ради, А.А. Карпов, як представник земської управи, самовільно позбавив училище 1 000 руб. земської допомоги за 1902 рік, В.І. Першин заявив, що «половина училищной усадьбы будет отобрана Думой» [7].

У листі попечителя Одеського Навчального округу від директора народних училищ було підтверджено, що «обвинение против инспектора ремесленного училища в злоупотребление спиртными напитками, являются следствием личных счетов с некоторыми из местных представителей власти.употребление спиртных напитков г. П.А. Жировым, не давало поводов, что он злоупотреблял ими» [11].

Директор училищ зазначив, що «учебное дело в училище поставлено вполне удовлетворительно, училище пользуется хорошей репутацией, инспектор П. Жиров в служебном отношении ни разу в течение 7 лет совместной службы, не давал повода быть им недовольным».

Значне місце педагогічний колектив училища приділяв аналізу вихованості учнів: проблемою був вплив сім'ї на учнів, оскільки вони дуже багато часу перебували в училищі, а батьки, у свою чергу, були зайняті промисловими і торговельними справами. З приводу порушень поведінки батьків запрошували в училище.

П.А. Жиров зазначав, що «ученики имеют слабые стремления к самообразованию путем внеклассного чтения, умственное развитие посредственное». У випускному класі, на думку лікаря В.М. Стебельського, фізичний розвиток значно випереджало розумовий, «нравственное состояние учеников дает основания желать лучшего» [8].

Почесним наглядцем (з теперішніх часів це глава державної екзаменаційної комісії) був директор Брянцевської соляної шахти, гірничий інженер, колезький радник Михайло Миколайович Лямін, що народився в 1861 р, закінчив гірничий інститут, мав орден св. Анни та Станіслава.

Священик Покровської церкви Платон Никифорович Шумов був законовчителем, а вчителем співу в училищі був Г.А. Макогон, церковний регент і вчитель співу Благовіщенської ЦПШ.

Серед викладачів в 1902 році вчитель Вищого народного училища К.А. Прохватолю, викладач російської мови та чистописання, М.М. Смелницький – викладач російської мови, Н.І. Мазурін – викладач малювання.

Н.І. Мазурін народився в 1871 р, закінчив Строгановське художнє училище, служив в Орлі і був звідти запрошений в Бахмут. У фондах Артемівського краєзнавчого музею є футляр креслярської готівальні Миколи Мазуріна, учня 3-го класу Строганівського училища, вручений йому за успіхи у малюванні в 1890 році. Н.І. Мазурін в училищі виконував обов'язки класного наглядця (з теперішніх часів – класний керівник), завідував бібліотекою, був секретарем педагогічного Ради.

У 1898–1902 рр. художні роботи ремісників направив інспектор П.А. Жиров на Всеросійську Промислову виставку (разом з промисловими виробами, кресленнями, фотографіями), в Академію живопису [8; 9]. Можливо, ремісничє училище, було зобов'язане саме Н.І. Мазуріну за створенням прекрасної фотомайстерні і однією з найбагатших в навчальних закладах Бахмута бібліотеки.

24 травня 1900 р. інспектор Жиров клопотав перед піклувальником Одеського навчального округу «о выдаче пособий в 200 рублей каждому учителю рисования Николаю Мазурину и преподавателю черчения и технологии Константину Орлову для поездки в Париж для ознакомления со спецотделами всемирной выставки ... это весьма полезно и крайне необходимо в интересах учебно-воспитательного дела» [12].

При училищі існував склад готових виробів учнів і магазин для продажу цих виробів. Опікунська Рада планував видати Каталог товарів, що продаються в училищі. Будь-який житель міста міг в училищі замовити для себе ті чи інші вироби, інструменти, товари.

У 1902 році учні виконали на продаж малий свердильний верстат за 25 руб., рахунки класні за 15 руб., поліровану скриню, етажерки і полиці для книг для городян, столи для народної аудиторії Народного Дому, тумби-столи. Таких замовлень було на 132 руб.

У магазині училища виготовлених учнями товарів було на 4 546 руб. Були продані свердильний верстат на чавунній базі за 150 руб., токарний по металу ножний верстат за 100 руб., багато шаблонів, ключів гайкових інструменту. Це дозволило отримати додатково до бюджету училища 342 руб. Учні виконували замовлення з лиття з гіпсу різних виробів – статуєток, ліпнини для будинків.

Зрозуміло, що все це було неможливо без хорошої матеріальної бази навчальних майстерень, фотолaboratorії, токарної, слюсарної, ливарної. У столярній майстерні були встановлені 5 верстатів і 24 верстака, а для учнів було 774 наборів інструментів. В

слюсарно-токарній майстерні були встановлені діючі парова машина і котел, 21 верстат для обробки металу, напилків було 2303.

У кузні учні працювали на п'яти ковадлах, чотирьох хутрах. У столярній, слюсарній майстернях були майстри-практики, машиніст з обслуговування парових машин, коваль і два молотобійців [8; 9]. Для роботи учнів у майстернях щорічно купувалося у великих кількостях «залізо різних сортів», сталь інструментальна, чавун, мідь, олово, свинець і цинк в злитках, мідь сира десятками пудів. Отримувалися і окремі інструменти, мітчики, розгортки, ключі, кронциркулі, кліщі, струганки, гладилки, кувалди, деталі машин [8; 9].

Іспити в училище проходили наприкінці травня. На них були присутні Почесний доглядач Лямін, член Опікунської Ради інженер Д.Д. Ремпель – власник металоліварного заводу [8; 9].

Училище давало високу професійно-технічну підготовку. З 1 випуску в 1899р. (79 учнів та 21 практикант) в Штейгерське училище надійшло 3, на заводах і рудниках повіту працювали 14 осіб, в Одеське училище мистецтв надійшов 1 випускник.

Випускники вже заздалегідь були відомі власникам підприємств та рудників достатньою глибиною знань і технічної підготовки, тому рекомендації педагогічного та Опікунської Ради попросили всього 5 випускників [8; 9].

Педагоги і лікар В.М. Стебельський уважно стежили за здоров'ям учнів. За рік учні відвідали лікаря і земську амбулаторію в 840 випадках, ліки отримували безкоштовно в міській аптеці. В училищі на нещасні випадки була аптечка першої допомоги. Один учень помер у лікарні від запалення нирок. Найбільш часто учні хворіли малярією (21 випадок), на грип і ГРЗ (31 випадок), гастритом (12 випадків), ревматизмом (8 випадків), було багато порізів, опіків [8; 9].

В училищі був жорсткий відбір учнів при вступі. У 1901 році з 71 бажуючих вступити 35 не були прийняті через слабкі знання, був високий відсів – до 19% щорічно (за бажанням батьків і за неуспішність). На повторний курс було залишено зі 119 учнів 31. Проблеми, що існували при прийомі учнів, загострилися в 1908 р. через великий вплив слабо підготовлених випускників церковно-парафіяльних шкіл.

Соціальний склад учнів був таким: дітей торговців і ремісників – 40, службовців на фабриках і рудниках – 17, з землевласників 17, з родин чиновників – 3, з міщан 31. Училище в станомому плані орієнтувалося на підготовку кадрів для торгово-промислової сфери. З числа учнів було 16 євреїв, 1 німець [8].

Підготовчий клас мав наступний розклад: Закон Божий – 2 години, російська мова – 4 години, чистописання – 2 години, арифметика – 4 години, географія та історія – 2 години, малювання – 2 години, креслення – 2 години і щотижнева практика в майстерні – 18 годин [8].

Вже з початку роботи училища йшла дискусія як про підготовку класу, так і про роль практики, навчання т.зв. «практикантів».

У листуванні з Попечителем Одеського навчального округу інспектор Жиров писав, що Г. Плотницький «выражал мнение по поводу недостаточности трехклассного курса обучения в ремесленном училище для прохождения учебной программы», та погоджувався з тим, що «недостаток времени являлся следствием плохой подготовки поступающих».

«При большем спросе на ремесленное образование и при поверочном испытании для всех желающих поступить в училище, как это практикуется в Бахмутском ремесленном училище, согласно разрешению директору народных училищ Екатеринославской губернии от 27 августа 1898 г, всегда можно выбрать достаточно подготовленных мальчиков в том объеме познаний, который полагается для поступающих в 1 класса по уставу народных училищ и с тем развитием, которое соответствует объему познаний и возрасту».

Комісія виявила «совершенное несоответствие по качеству и количеству учебного материала I класса ремесленного училища, тому возрасту и неизбежно с ним связанному развитию детей и объему их познаний и понятий, которые достигаются народной школой».

П.А. Жиров зазначав: «если сравнить знания поступающего в I класс ремесленного училища, с тем, что он должен знать в конце учебного года, то это сравнение поразит даже малоопытного учителя. Поэтому необходимо I класс ремесленного училища привести в согласие с объемом познаний и развитием народной школы, сделать этот класс непосредственным её продолжением, без чрезмерного объема новых понятий и знаний. Это можно достигнуть только переносом некоторых предметов во 2 класс и увеличением числа часов на прохождение остальных программ». «Что касается соблазна, вызываемого существованием «практикантов», ни один исправный ученик не изъявил желания перейти в практиканты. Переходят обычно ученики, которые в силу разных обстоятельств крайне тяжело изучать научные предметы». Однако, «нельзя согласиться с мнением, что практиканты вообще не желательны, для дела они очень полезны там, где принимаются заказы, при обучении практикантов ремеслу можно не придерживаться строго определенной программы и ставить их на дело, которое необходимо, требуется при заказах» [13].

Міністр народної освіти фон Кауфман з 7 червня по 17 листопада 1908р. розглядав клопотання Бахмутської Думи про відкриття підготовчого класу [8]. Питання було передано до Державної Ради, бюджетну комісію III-ї Державній Думі, яка вивчила питання по доповіді депутата А.І. Куломзіна. Розрахунок показував, що на утримання підготовчого класу необхідно було 1,8 тис. руб., – з плати за навчання 300 руб., із зароблених училищем коштів – 600 руб., від Думи і земства – по 250 руб., від казначейства – 440 руб. 4 листопада 1908 Микола II наклав на Законі про відкриття підготовчого курсу в училищі резолюцію «Быть по сему».

У 1902 опікун училища В.І. Першин поставив перед міністерством народної освіти питання про створення електротехнічного класу.

У листуванні з Одеським навчальним округом, інспектор П.Жиров в липні 1904 р. доповів, що «было предложено открыть горнопромышленное отделение при Бахмутском ремесленном училище, которое могло бы готовить инженеров и горных десятников». Таке рішення вимагало попереднього схвалення міської Думи і повітового земства. Потрібно було виробити докладні програми навчання, час їх виконання і форми занять учнів, дізнатися потребу у фахівцях у заводів і підприємств гірничопромисловців місцевого регіону.

«Необходимость устройства в Бахмутском ремесленном училище горнопромышленного отделения связано «с жизненными интересами горной промышленности», Попечительский совет, включающий членов крупных горных предприятий, являются главным двигателем в осуществления этого проекта» – зазначав П.А. Жиров [14].

8 січня 1908 р. Рада міністрів дозволила відпустити 46 тис. руб. на будівництво електротехнічного класу – лабораторії, 79 тис. руб. – на нову ливарну майстерню, 1,8 тис. руб. – на дві квартири для доглядачів (класного керівника) і служителя, а також будівництво нових господарських споруд училища [15].

Висновок. Таким чином, незважаючи на проблеми з навчальними приміщеннями, Бахмутське училище за короткий термін змогло стати прообразом започткованих у радянські часи професійно-технічних училищ, оскільки воно мало не тільки ґрунтовну програму загальноосвітнього спрямування, а гарну виробничу й матеріально-технічну базу. Це дозволило училищу готувати кваліфіковані робітничі кадри, необхідні промисловості регіону.

Список використаних джерел

1. Доклады Бахмутской управы и журналы XXIV очередного собрания. – Бахмут, 1890. – 401 с.
2. Отчет Бахмутской городской управы за 1892 г. – Бахмут, 1893. –113 с.; Ходатайство Бахмутской уездной Управы об открытии технического училища в Бахмуте, 1892 г. // РГИА. – Ф. 733. – Оп. 161. – Д. 57.
3. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Бахмутский уезд, т. 2. – Екатеринбург, 1886. – 186 с.
4. Дело об открытии семи новых ремесленных училищ в разных городах России, 1894 г. // РГИА. – Ф. 565. – Оп. 4. – Д. 17269.
5. Планы и фасад ремесленного училища г. Бахмута; Доклады Бахмутской уездной управы и журналы XXXI очередного собрания. – Бахмут, 1897. – 341 с. // РГИА. – Ф. 733. – Оп. 224. – Д. 178.
6. Отчет Бахмутской городской управы за 1896 год // РГИА. – Ф. 573. – Оп.30. – Д. 1010; Отчет Бахмутской городской управы за 1899 год // РГИА. – Ф. 1288. – Оп. 6. – Д. 84.
7. Переписка с Министерством народного просвещения о постройке здания для Бахмутского ремесленного училища. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа // Одесский обл. гос. архив. – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1041. – С. 15–16.
8. Отчеты о состоянии Бахмутского ремесленного училища за 1898-1916 гг. // РГИА. – Ф.733. – Д.д. 1791, 1792, 1793, 1794, 3470, 3472.
9. Татаринов С.Й., Федотов С.А. Історія педагогіки та народної освіти Донбасу /С.Й. Татаринов // – Харків : ПП Мачулін, 2012. – 120 с.
10. Переписка с учреждениями по строительным-ремонтным работам и другим вопросам Бахмутского ремесленного училища. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа // Одесский обл. гос. архив – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1209. – С. 11–14.
11. Переписка с учреждениями по строительным-ремонтным работам и другим вопросам Бахмутского ремесленного училища. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа // Одесский обл. гос. архив. – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1209. – С. 10.
12. Переписка с Министерством народного просвещения и другими учреждениями и лицами о Бахмутском ремесленном училище. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа // Одесский обл. гос. архив. – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1092. – С. 41.
13. Переписка с Министерством народного просвещения и другими учреждениями и лицами о Бахмутском ремесленном училище. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа // Одесский обл. гос. архив. – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1092. – С. 10–14.
14. Переписка с учреждениями по строительным-ремонтным работам и другим вопросам Бахмутского ремесленного училища. Канцелярия попечителя Одесского учебного округа. // Одесский обл. гос. архив. – Ф. 42. – Оп. 35. – арх. № 1209. – С. 15–16.
15. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1908 г. – Бахмут, 1909. – 103 с.

References

- a. Doklady Bakhmutskoy upravly i zhurnaly KHKHIV ocherednogo sobraniya. – Bakhmut, 1890/ – 401 s.
- b. Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravly za 1892 g. – Bakhmut, 1893. –113 s.; Khodataystvo Bakhmutskoy uyezdnoy Upravly ob otkrytii tekhnicheskogo uchilishcha v Bakhmute, 1892 g. RGIA. – F. 733. – Op. 161. – D. 57.
- c. Sbornik statisticheskikh svedeniy po Yekaterinoslavskoy gubernii. Bakhmutskiy uyezd, t. 2. – Yekaterinoslav, 1886/ – 186 s.
- d. Delo ob otkrytii semi novykh remeslennykh uchilishch v raznykh gorodakh Rossii, 1894 g. // R GIA. – F. 565. – Op. 4. – D. 17269.
- e. Plany i fasad remeslennogo uchilishcha g. Bakhmuta; Doklady Bakhmutskoy uyezdnoy upravly i zhurnaly XXXI ocherednogo sobraniya. – Bakhmut, 1897. – 341 s. // R GIA. – F. 733. – Op. 24. – D. 178.
- f. Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravly za 1896 god // R GIA. – F. 573. – Op. 30. – D. 1010; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravly za 1899 god // R GIA. – F. 1288. – Op. 6. – D. 84.
- g. Perepiska s Ministerstvom narodnogo prosveshcheniya o postroyke zdaniya dlya Bakhmutskogo remeslennogo uchilishcha. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga. // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1041. – S. 15–16.
2. Otchety o sostoyanii Bakhmutskogo remeslennogo uchilishcha za 1898–1916 gg. // R GIA. – F. 733. – D.d. 1791, 1792, 1793, 1794, 3470, 3472.
3. Tatarinov S.Y., Fedotov S.A. Іstoriya pedagogiki ta narodnoї osviti Donbasu / S.Y. Tatarinov // – Kharkiv : PP Machulin, 2012. – 120 s.
4. Perepiska s uchrezhdeniyami po stroitel'no-remontnym rabotam i drugim voprosam Bakhmutskogo remeslennogo uchilishcha. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1209. – S. 11–14.

5. Perepiska s uchrezhdeniyami po stroitel'no-remontnym rabotam i drugim voprosam Bakhmutskogo remeslennogo uchilishcha. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1209. – S. 10.
6. Perepiska s Ministerstvom narodnogo prosveshcheniya i drugimi uchrezhdeniyami i litsami o Bakhmutskom remeslennom uchilishche. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1092. – S. 41.
7. Perepiska s Ministerstvom narodnogo prosveshcheniya i drugimi uchrezhdeniyami i litsami o Bakhmutskom remeslennom uchilishche. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1092. – S. 10–14.
8. Perepiska s uchrezhdeniyami po stroitel'no-remontnym rabotam i drugim voprosam Bakhmutskogo remeslennogo uchilishcha. Kantselyariya popechitelya Odesskogo uchebnogo okruga // Odesskiy obl. gos. arkhiv. – F. 42. – Op. 35. – arkh. № 1209. – S. 15–16.
9. Otchet Bakhmutskoj uyezdnjy zemskoj upravjy za 1908 g. – Bakhmut, 1909. – 103 s.

Надійшла до редакції 02.04.2015.
Прийнята до публікації 22.04.2015.

Аннотация. *Ефимов Д.В. О первом ремесленном училище Украины. В статье впервые исследуется деятельность первого ремесленного училища в Бахмуте Екатеринославской губернии как первого учебного заведения этого типа в Украине и России.*

Ключевые слова: *ученик, мастер, преподаватель, практикант, инспектор.*

Summary. *Efimov D.V. About the first industrial school in Ukraine. The activities of the first vocational school in Bakhmut of Ekaterinoslav's province are for the first time studied in the article. It was the first institution of its kind in Ukraine and Russia.*

To explore and exploit prints Bakhmut City Council, the county district council, archival materials Dnepropetrovsk and Odessa archives, Russian State Historical Archive (St. Petersburg). Classes at the school were held for six days. In the early summer of every year has been the practice in school workshops and factories Bakhmut.

The academic load vocational school consisted of weekly hours of physics, arithmetic, bookkeeping, descriptive geometry, calligraphy, Russian language, literature, physics, technology bases wood and metal. There were so many hours drawing and singing.

Curriculum and plans were exemplary, changes and additions were made to them by teachers. In the school there was a rich library.

In the school there was a warehouse of finished products and shop for students to sell these products. Any resident of the city could be ordered at the school for yourself or that products, tools, products. Money for the sale of goods went into the coffers of the school.

Pupils performed orders for casting of plaster of various products - figurines, stucco homes for.

It is understood that this was not possible without a good material base of educational workshops, darkroom, turning, locksmith, casting.

Keywords: *student, master, teacher, trainee, inspector.*

УДК 377 : 352

Касьян Т.К.

РОЛЬ ЗЕМСТВА В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ РАЗВИТИИ И ОБРАЗОВАНИИ ЕКАТЕРИНОСЛАВЩИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье рассмотрено влияние земства на социокультурную систему Екатеринославской губернии во второй половине XIX – начале XX вв. Деятельность земств имела огромное влияние, как на становление украинской национальной системы образования, так и в целом на социокультурное развитие губернии. Показано, что социокультурное развитие в Екатеринославской губернии обуславливалось общими экономическими и политическими процессами, происходивших в это время в Украине.

Ключевые слова: *Екатеринославская губерния, земство, социокультурная деятельность, культура.*

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія педагогічні науки
№ 15 (348). 2015

Відповідальний за випуск:
Данилюк С. С.

Відповідальний секретар:
Лодатко Є. О.

Комп'ютерна верстка:
Чичук В. М.

Підписано до друку 14.05.2015 р. Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № _____

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, http://www.cdu.edu.ua
Свідчення про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.